

**РЕГІОНАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА:
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ**

Дубницький В.І., Фокіна-Мезенцева К.В.

У статті розглянуто теоретико-методологічні проблеми державного управління регіональною соціально-економічною системою в сучасних умовах трансформації регіональних господарських комплексів. Деталізовані завдання з формування функцій державного управління регіональною соціально-економічною системою, принципи такого управління, а також основні завдання ринкової інфраструктури регіональних ринків.

Постановка проблеми. Сучасне загострення проблеми соціально-економічного розвитку України та її регіонів, областей, міст свідчить, *по-перше*, про зростання соціального напруження в державі, *по-друге* – невирішеність вказаного питання загрожуватиме темпам економічного зростання й соціальній стабільності країни. Наша держава переживає важливий момент своєї історії – відбувається перетворення регіонів, міст на активних суб'єктів економічних відносин в умовах ринкової трансформації. На цьому ґрунті актуальною стає вимога зміцнення соціально-економічного потенціалу кожного регіону, забезпечення його конкурентоспроможності на внутрішніх, а згодом і зовнішніх ринках товарів, послуг, інвестицій. Надзвичайно важливим також є не просто визначення критеріїв і рівнів соціально-економічного розвитку, а й дослідження їх впливу на стан та показники різних компонентів народного господарського комплексу регіонального рівня в конкретних геопросторово-часових координатах. При тому, реформування господарського комплексу України в період переходу до ринкової економіки принципово змінило стан регіонів й міст у загальній системі управління.

Також, в умовах переходу до розвинених ринкових відносин і посилення економічної самостійності регіонів зростає потреба дослідження проблем управління соціально-економічними процесами з позицій не лише макроекономіки, але й просторового аспекту розвитку. В науковій літературі питання планування й управління в ринкових умовах досліджуються в основному на макрорівні.

Тим часом така держава, як Україна, характеризується значними регіональними особливостями, які можуть вплинути на форми прояву тих чи інших закономірностей економічного розвитку й можливості міжрегіональної взаємодії. Тому також актуальним стає розгляд процесів управління економікою, особливо в рамках формування інноваційно-

маркетингового середовища регіону в їх регіональних формах прояву й вивчення методів управління економікою регіону в нових умовах.

Аналіз останніх досліджень за даною проблемою. Концептуальними питаннями регіональної економіки займаються такі відомі українські економісти: А.І. Амоша [1], Б.В. Буркинський [2], В.Н. Василенко [3], В.І. Захарченко [4], І.М. Школа [5], З.В. Герасимчук [6], І.В. Запоточний [7], В.І. Ляшенко [8], З.С. Варналій [9], а також відомі зарубіжні вчені-економісти: А.С. Новоселов [10], О.С. Пчелинцев [11], Р.І. Шнипер [12], В. Барнс [13], В. Хіггінс [14].

Метою статті є розгляд проблеми технології управління процесом розвитку інфраструктурного комплексу регіону та виявлення особливості формування інноваційного середовища території.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах ринкового господарювання формування нової соціально орієнтованої моделі управління регіоном не може базуватися, на погляд Р.І. Темиргалієва, лише на використанні інструментів саморегулювання. Сформувалась об'єктивна необхідність активізації участі держави, регіональних органів влади в управлінні регіоном. Ця участь, у свою чергу, має проявлятися у формуванні такої державної політики, яка б сприяла вирівнюванню рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, подальшому регіональному економічному зростанню та стійкому соціальному розвитку, а також у різноманітних формах і методах державного управління [15, с. 6].

Формування регіонального рівня управління економікою визначається наявністю різних соціально-економічних проблем, що вимагають вирішення, обліку або прийняття тих чи інших рішень на конкретних територіях. Як відомо, на погляд академіка М.І. Долішнього, існують фізичні регіональні розходження, зумовлені географічним положенням: близькість до моря визначає спеціалізацію районів по обслуговуванню морських перевезень (наприклад, Одеський, Херсонський, Миколаївський регіони, АРК Крим), різні кліматичні зони теж визначають особливості проживання й пріоритет господарської спеціалізації [16, с. 11].

Сукупність цілей і варіантів державного управління регіональною соціально-економічною системою утворює концепцію розвитку регіону й довгострокову стратегію, під реалізацією якої організуються спеціальні фінансові механізми та відповідні системи управління. На рис. 1 подана структурна схема розробки методології державного управління регіональною соціально-економічною системою. Вона охоплює практику управління регіоном, методи діагностики й соціально-економічного прогнозування розвитку регіону, розроблені теорії регіонального розвитку, інституціонально-правову основу поведінки суб'єктів у регіонах.

Рис. 1. Методологія державного управління регіональною соціально-економічною системою [15, с. 66]

У теоретичному плані постає важлива проблема співвідношення розмаїтості наявних проблем, цілей і пропонованих інструментів, а також оцінки ефективності використовуваного економіко-політичного інструментарію й реалізованих цільових програм. Методи проведення державного управління регіональною соціально-економічною системою також обумовлені системою ринково-маркетингового господарства регіону. Під методами прийнято розуміти сукупність прийомів і засобів впливу на господарюючі суб'єкти господарювання й методи опосередкованого впливу. Перші з них у більшому ступені стосуються об'єктів, які відносяться до власності суб'єктів України, інші – всіх інших об'єктів. На рис. 2 подані принципи державного управління регіональною соціально-економічною системою.

Однією з найбільш важливих інституціональних функцій регіону є функція регіонального управління, головним завданням якої є відтворення регіону як соціально-економічної системи. Регіон як система (за теорією соціальних систем Т. Парсонса) має в цьому розумінні чотири підфункції: адаптивну, ціледосягаючу, клініку і функцію регулювання схованих напрямів системи. Тому їх реалізація механізмами державного управління регіональною соціально-економічною системою здійснюється за допомогою стратегічного планування, організації, обліку, контролю й регулювання.

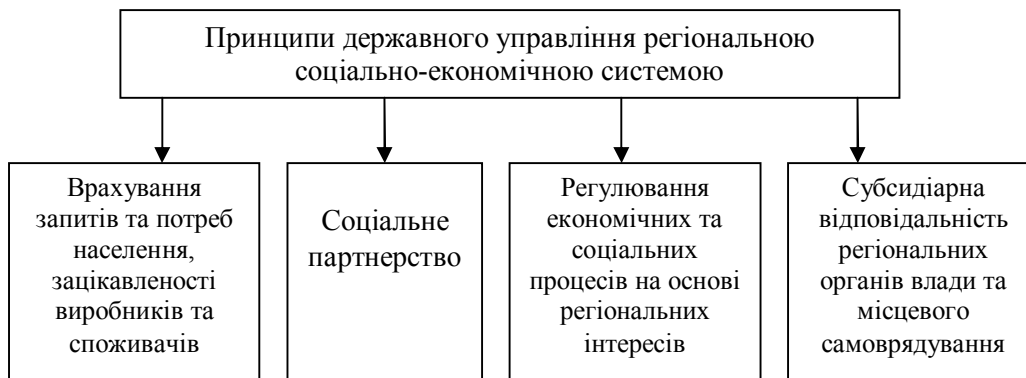

Рис. 2. Принципи державного управління регіональною соціально-економічною системою

Ми пропонуємо виділити додатково функції забезпечення привабливості (конкурентоспроможності та іміджу) регіону й функцію інноваційно-маркетингового розвитку регіону. Можна говорити про таке явище, як конкуренція регіонів, а також конкуренція великих міст. Виражається вона як в межах України, в межах прикордонних регіонів Східної Європи, Росії з прикордонними регіонами країни, а також в розбіжностях за ступенем комфортності, умовах проживання населення, в інвестиційній привабливості, у рівні ділової активності, стані екології регіону. Ця функція покликана забезпечити соціально-економічну ефективність розвитку регіону.

Функція інноваційно-маркетингового розвитку регіону виражає характер соціально-економічних і ринкових процесів, які відбуваються, а саме: прогресивний розвиток всіх сфер регіону на основі використання інновацій, орієнтованих на потребу сегментів ринків (інтенсивний та адаптаційний шлях розвитку в умовах трансформації регіонального господарського комплексу). Також можна виділяти регіональну функцію попиту та пропозиції, функцію регіональної спеціалізації, функції соціально-демографічну, екологічну й соціальну-побутову. Регіональна функція пропозиції виражає залежність обсягу випуску товарів і послуг від кількості підприємств у регіоні, їх виробничої потужності й фінансової стратегії [15, с. 77].

Важливою функцією регіону, особливо старопромислового, є спеціалізація господарств регіону, що виступає у формі як внутрішньої, так і зовнішньої функції. У першому випадку внутрішня функція виражається у пріоритетному розвитку будь-якої однієї або декількох галузей регіональної економіки, що має домінуюче значення в регіональному господарському комплексі (наприклад, Донецький регіон – металургія, електроенергетика, трубна галузь, добувна промисловість). Зовнішня функція спеціалізації регіону визначається тим обсягом і структурою виробництва товарів і послуг, які підуть не тільки на задоволення внутрірегіональних потреб, але і на їх реалізацію в інших

регіонах країни. На рис. 3 подані функції державного управління регіональною соціально-економічною системою.

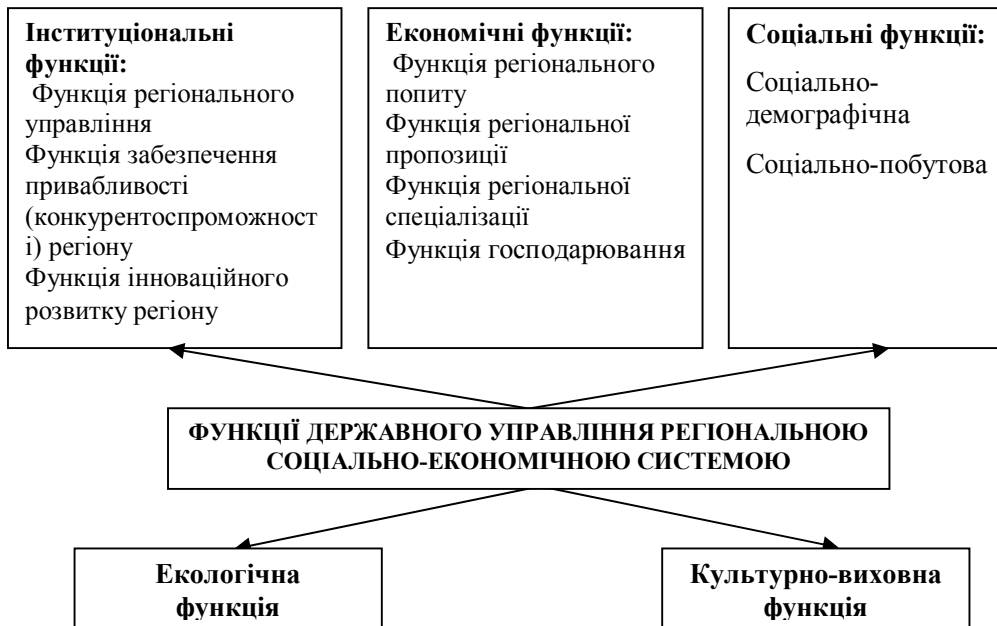

Рис. 3. Функції державного управління регіональною соціально-економічною системою

Ступінь ефективності виконання функцій державного управління регіональною соціально-економічною системою (РСЕС) залежить від ряду умов, на погляд В.І. Ляшенко, В.М. Лесюка, Р.І. Темиргалієва, а саме:

- рівня розвитку народногосподарського комплексу регіону, з урахуванням можливості комплексного соціально-економічного потенціалу;
- ступеня забезпеченості трудовими ресурсами і рівня їх кваліфікації;
- унікальних властивостей регіону, які є цінними у масштабах держави та за загальносвітовими мірками;
- ступеня забезпеченості регіону природними ресурсами;
- соціальної та політичної стабільності в регіоні;
- геополітичного розташування регіону.

Головною метою державного управління РСЕС в цей час є збереження єдності й цілісності країни, зміцнення єдиного економічного простору, єдиного українського ринку, вирівнювання соціально-економічної ситуації в регіонах. Але при цьому в основі державного управління повинно бути враховано специфіку регіонів у загальноукраїнській економічній структурі, перенесення основних напрямів проведених у країні ринкових реформ на регіональний рівень. На наш погляд, загальними завданнями для всіх регіонів є завдання

збереження й розвитку внутрішнього ринку, забезпечення єдності інфраструктури систем, а також розвитку територіального маркетингу. В тому, розробка програми й системи заходів щодо розвитку інфраструктури регіональних ринків дозволить регіональним органам управління здійснювати єдину економічну й науково-техніко-технологічну політику в розвитку ринкової інфраструктури в умовах РСЕС, забезпечувати комплексний підхід до розвитку всіх елементів системи регіональних ринків, а також ефективну взаємодію й узгодження економічних інтересів господарюючих суб'єктів, що беруть участь у процесах формування й розвитку РСЕС і регіональних товарних ринків.

Територіальна організація виробництва – частина процесу економічного управління господарством, пов'язана з просторовими умовами роботи підприємств (сполученням, розміщенням, взаємодією на території, організацією транспортування готової продукції й сировини, вибором найбільш прийнятих для даної місцевості технологій, раціональним поєднанням умов використання матеріальних, природних та інших наявних у районі ресурсів). Нагадаємо, що якщо до останніх перерахованих рішень виробничої організації додають соціальні завдання забезпечення сприятливих умов проживання населення і найзручнішого розселення його по території, правового забезпечення й регулюючої діяльності на території державних органів тощо, тоді введене визначення організації й управління може називатися комплексним (територіальним) або просто регіональним управлінням.

Таким чином, на практиці спостерігаються наступні особливості управління: галузеві та міжгалузеві (виробничо-технологічні), регіональні й міжрегіональні (адміністративно-територіальний або змішаний територіальний принцип). Ці аспекти, на погляд О.В. Балахонової, тісно переплітаються між собою, відображаючи характеристику країни як єдиного господарсько-соціального комплексу (ЄГСК) [17, с. 184]. Ефективність ЄГСК залежить і від вдалості вибору варіанту економічного механізму, що враховує вплив фактора розосередження, величин відстаней, роз'єднання місць життєдіяльності населення і місць розміщення виробництва й ресурсів.

Реальність така, що в жодній країні не існує вільного нерегульованого ринку. На економічні відносини завжди в тому чи іншому ступені впливає держава, використовуючи законодавство й різні інші методи. Нагадаємо лише деякі причини, з яких економіка не може ефективно розвиватися без участі держави:

- існування товарної й нетоварної економіки (останню теж треба регулювати, оскільки вона забезпечує частину виробничих, соціальних і продуктових пропорцій);
- ринкова економіка супроводжується вимушеним безробіттям у структурній, регіональній, технологічній, прихованій та інших формах;
- ринковий механізм не завжди стимулює ефективне комерційне освоєння нововведень, не завжди самостійно може забезпечити стратегічні прориви в галузі науки й технологій, глибокі структурні

перетворення виробництва, оснований на тривалих строках окупності, високому ступені ризику;

- держава повинна здійснювати визначену регіональну політику у зв'язку зі складними регіональними проблемами, що виникають під впливом історичних, національних, демографічних та інших факторів, які визначають нерівність умов виробництва й життєдіяльності по території країни;

- як показує практика, обов'язковою умовою розвитку світової економіки виступає державне регулювання на міжнародному рівні. До цієї сфери діяльності належать: ініціювання різноманітних форм (зовнішньоторговельних об'єднань, асоціацій регіонів, в тому числі, транскордонних кластерів, з єдиною по території економічною політикою; контроль над міжрегіональною й міжнародною міграцією капіталу й робочої сили; вплив на валютні курси; платіжні баланси регіонів; державна допомога підприємствам при виході на зовнішній ринок; підтримка угод гарантіями регіональної й державної влади).

Таким чином, у сучасну епоху державні органи створюють оптимальні умови і форми для ефективного використання ринкового механізму в господарському керуванні й міжрегіональному регулюванні. Вони є своєрідною центральною резервною системою, здатною допомогти в надзвичайних економічних обставинах у сферах, районах і періодах, коли ринковий механізм не завжди ефективний.

Також, світовий досвід розвитку показує, що зараз в багатьох країнах структурна перебудова економіки регіонів характеризується пріоритетним розвитком ринкової інфраструктури – сфери торговельних, фінансових та інформаційних послуг, оснований, як правило, на новітніх технологіях (інноваційних). На території розвинених індустріальних країн формуються великі міжрегіональні або транскордонні (наприклад, євро регіони) інфраструктурні центри, які виконують функції торговельного, фінансово-інвестиційного, інноваційно-маркетингового, культурного обслуговування регіонів, що входять до складу відповідної ринкової зони.

Необхідність вивчення проблем розвитку регіональної, в тому числі, в умовах транскордонного співробітництва, інфраструктури зумовлена прагненням переходу до розвинених ринкових відносин і передбачає аналіз явищ і процесів, що відбуваються в економіці регіонів, і закономірностей формування регіональних ринків та їх інфраструктури. У розвитку інфраструктури регіональних ринків з'явилися нові тенденції, пов'язані із трансформацією міжрегіонального й міжнародного поділу праці, розвитком технологічного поділу праці на основі подетальної і поопераційної спеціалізації підприємств різних країн і регіонів (наприклад, в умовах діяльності транскордонних кластерних об'єднань). На погляд О.В. Балахонової і В.І. Захарченка, розвиток концепції просторового розподілу товарних потоків відбувається за *трьома основними напрямками*: дослідження торгово-розподільної системи регіону в умовах зростання конкуренції; розвиток регіонального програмування

розподільної системи; вивчення структури каналів розподілу й розробка вертикальних, горизонтальних і багатоканальних торгово-розподільних систем (внутрірегіональних і міжрегіональних) [17, с. 203].

Управління ринковою інфраструктурою регіону не зводиться до управління різними типами інфраструктури з урахуванням особливостей процесів їх обігу. Всі види регіональної інфраструктури тісно пов'язані між собою як внутрірегіональними, так і міжрегіональними відносинами. Тому процеси їх розвитку повинні управлятися в рамках єдиної програми техніко-економічного розвитку регіону, в тому числі, в підпрограми розвитку ринкової інфраструктури регіону з урахуванням внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язків. Мета розробки ринкової інфраструктури полягає в тому, щоб на основі аналізу сучасної ситуації й узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду обґрунтувати напрямки розвитку основних елементів інфраструктури регіональних ринків і забезпечити їх реалізацію, скеровану на досягнення стійкого функціонування економіки регіону. Завдання розробки концепції розвитку інфраструктури регіональних ринків на довгостроковий період включає заходи першочергового характеру, а саме: оцінку економічного (особливо з складової – інноваційно-маркетингового) потенціалу регіональних ринків і ринкової інфраструктури господарського комплексу регіону, як головної умови адаптації до вимог ринкової економіки; вивчення факторів і процесів, які впливають на подальший розвиток регіональних ринків і ринкової інфраструктури; оцінку ступеня й характеру розвитку різних типів регіональних ринків (рівня їх кон'юнктури), а також умов, що забезпечують їх ефективне функціонування; розробку прогнозу економічних і соціальних наслідків розвитку інфраструктури регіональних ринків і поширення ринкових відносин на всі процеси соціально-економічного й інноваційно-маркетингового розвитку регіону.

Ми згодні з точкою зору В.І. Захарченко й О.В. Балахонової, що у складі концепції розвитку інфраструктури регіональних ринків на довгостроковий період слід виділяти такі основні блоки:

- *розвиток регіональних ринків у системі економіки області;*
- *розвиток ринкової інфраструктури;*
- *система правового регулювання розвитку інфраструктури регіональних ринків;*
- *функції обласних й місцевих органів влади з розвитку регіональних ринків.*

Висновки. Розробка програми й системи заходів щодо розвитку інфраструктури регіональних ринків дозволить регіональним органам управління здійснювати єдину економічну й науково-технічно-технологічну політику в розвитку ринкової інфраструктури, забезпечувати комплексний підхід до розвитку всіх елементів системи регіональних ринків, а також ефективну взаємодію й узгодження економічних інтересів господарюючих суб'єктів, що беруть участь в процесах формування й розвитку регіональних ринків.

Основними пріоритетами при реалізації соціально-економічної концепції розвитку регіонів України, які мають очевидний соціальний зміст є: соціальний розвиток території, забезпечення базового рівня соціальних благ і послуг, які надаються громадянам; забезпечення суспільно прийнятого рівня безпеки; забезпечення необхідного рівня інноваційно-маркетингового потенціалу територій; формування сучасного соціокультурного та інноваційного середовища регіону за участю інших суб'єктів; формування необхідного рівня ринкової інфраструктури регіональних ринків і розвитку регіональної системи підприємництва. Також, важливими й актуальними є питання співробітництва органів влади та бізнесу.

В цілому, не піддається сумніву, що найважливішим напрямом соціально-економічної політики уряду та держави повинно бути досягнення стійкої позитивної динаміки добробуту населення. Також, головною метою державної регіональної політики в сучасних умовах повинне бути сприяння пропорційному соціально-економічному розвитку України та її регіонів, що забезпечувало б максимальну реалізацію їх економічного й інноваційно-маркетингового потенціалу для поліпшення умов господарювання й підвищення рівня життя населення до показників найбільш розвинених країн, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для громадян, незалежно від місця їх проживання.

Література:

1. Амоша О.І. Механізми переходу економіки України на інноваційну модель розвитку / О.І. Амоша, С.М. Кацура, Т.В. Щетілова. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2002. – 108 с.
2. Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарева. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2007. – 140 с.
3. Василенко В.Н. Архитектура регионального экономического пространства: [монографія] / В.Н. Василенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2006. – 310с.
4. Захарченко В.И. Инновационная система региона: [монографія] / В.И. Захарченко, Н.Н. Меркулов. – Одесса: Наука и техника, 2005. – 116 с.
5. Школа І.М. Трансформаційні процеси економіки України в регіональному вимірі: [монографія] / І.М. Школа, П.І. Шилерницький, О.В. Зибарева. – Чернівці: Книги-XX, 2004. – 360 с.
6. Герасимчук З.В. Комплексна оцінка рівня сталого розвитку регіонів України / З.В. Герасимчук // Економіка України. – 2001. – № 2. – С. 34-43.
7. Запоточний І.В. Державне регулювання регіональної економіки / І.В. Запоточний, В.І. Захарченко. – Харків: Одісей, 2003. – 592 с.
8. Ляшенко В.І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути: [монографія] / В.І. Ляшенко. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – 668с.

9. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова та ін.; За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2005. – 498 с.
10. Новоселов А.С. Регион как исходное понятие теории регионального воспроизводства / А.С. Новоселов // Регион: экономика и социология. – 2006. – № 3. – С. 3-14.
11. Пчелинцев О.С. Региональная экономика в системе устойчивого развития / О.С. Пчелинцев. – М.: Наука, 2004. – 260 с.
12. Шнипер Р.И. Регион: экономические методы управления / Р.И. Шнипер. – Новосибирск: Наука. СО РАН, 1991. – 320 с.
13. Barnes W. The New Regional Economics / W. Barnes, L. Ledebur. - London: Thousand Oaks, 1998. – 512 p.
14. Higgins B. Regional Development theories and its application / B. Higgins, D. Savoie. – N.Y.: Transaction Publishers, 1998. – 422 p.
15. Темиргалієв Р.І. Державне управління регіональною соціально-економічною системою: методологія та механізми реалізації: [монографія] / Р.І. Темиргалієв. – Донецьк: Юго-Восток, 2012. – 407 с.
16. Долішній М. Ринкові механізми регіонального управління / М. Долішній, О. Мошинець // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 7-17.
17. Балахонова О.В. Регіон: аналіз управління процесом розвитку: [монографія] / О.В. Балахонова; За ред. проф. В.І. Захарченко. – Вінниця: Вінницька газета, 2011. – 400 с.

Abstracts

Dubnitsky V.I., Fokina-Mezentsev K.V.

Regional social and economic system: theoretical aspects of public administration and development

In article teoretiko-methodological problems of public administration by regional social and economic system in modern conditions of transformation of regional economic complexes are considered. Tasks of formation of functions of public administration by regional social and economic system, the principles of such management, and also the main objectives of market infrastructure of the regional markets are detailed.